

Addenda k problému korupce a smyslu vzdělání

Autor: David Rybák

Abstract

Addenda to the Problem of Corruption and the Meaning of Education. – In this text, we are trying to understand the phenomenon of corruption in an ontological way. The inner core of this issue lies in the forgetting of the original sense of European humanity and education, which is grounded in Plato's philosophy, which itself originates on the ruins of Sophist critique of the possibility of the truth.

Keywords: corruption, phenomenology, power, being, meaning, education**Klíčová slova:** korupce, fenomenologie, moc, bytí, smysl, vzdělání

Jaké je to lidství, resp. jak „jest“ člověk, který již celé jedno století nahrazuje a zahazuje svůj vztah ke světu v celku a k sobě ve světě protetiky mediálně-aparátové produkce? To je otázka, k jejímuž zodpovězení bychom chtěli v tomto textu učinit alespoň několik předběžných kroků s ohledem na téma vymezené jeho názvem. V současné situaci nemáme sebemenší výhled na to, oč usiloval Jan Amos Komenský, totiž na možnost Všeobecné konsultace, při níž by bylo možno diskutovat věcně, „sejít se o věci“, otevřít prostor pro možnost lidského spravování „věcí lidských“. Bez této možnosti ale zůstává zakryto, že lidstvo se nachází v současnosti uprostřed války loupežné i vyhlazovací vedené zbraněmi vyššího řádu, – především nástroji ekonomickými, přičemž subjekty kořistění nejsou již pouze lidé jako jednotlivci, ale tito sami jsou vykořisťováni jako funkce uvnitř osob vyššího řádu, kterými jsou státy –, a tato zakrytost vytváří samozřejmostní horizont smyslu, v němž se pseudo-politický život dnešního člověka odehrává, fixovaný v poslední verzi v zaklínadlech o „konkurenceschopnosti“ a „udržitelném rozvoji“. *Cui bono?*

Už Platón usiluje odkrýt podmínky možnosti smysluplného společenství, tj. společenství, které bude žít (jako intersubjektivní „my“) s ohledem na ideu rozumu, v kterémžto společenství duchovní vrstva nebude podřízena ekonomické nutnosti ani racionalitě proměněné na prostředek. Už Platón i Aristotelés viděli velké nebezpečí v tom, že by společenství v jeho celkovém nasměrování bylo ovládáno vrstvou těch, kdo žijí „nepřirozeným“ životem, totiž životem „výdělečným“. (Aristotelés 1937: 7; 1939: 16)

V „naší“ produkované jeskyni jsou média, jako monopolní producenti „normality“, přehlacena tématy korupce, krize, udržení Evropy jako společenství oproti expanzi společenství konkurenčních a konkurenceschopností Evropy vůbec. V tomto omílání se všechno, každý problém, každé vědomí krize stává „normalitou“, rozměňuje se v něco, co tu je, jenom dokud to není nahrazeno něčím „aktuálnějším“ a atraktivnějším. Tak samotné časování lidského života má nyní podobu „koukání“, bezkonečného sledu aktualit, které jsou ihned bez podržování podstatného odhazovány do minulosti jako nedůležité (ne-aktuální) odpad.

Nová generace politiků, která u nás nyní funguje, vychází již ze situace, ve které jsou všechny majetky „privatizovány“, vytvořila se více či méně stabilní vrstva bohatých, která je od všech problémů a nelegitimostí v „začátcích budování tržní společnosti“ více či méně „čistá“. Tak se, onticky viděno, mohlo uvnitř silového politického prostoru dostat na pořad dne též téma „potírání korupce“. Co to ale je korupce sama? Jaká je její podstata? A především: jaké je to lidství, které rozumí samo sobě a světu a sobě ve světě ze souvislosti korupce? Tedy tyto a výše položené otázky bychom se zde chtěli pokusit nikoliv snad vyřešit, to rádi přenecháme expertům, kteří vše vědí nejlépe a nemusejí se teprve tázat jako my, nýbrž alespoň položit v jistých celkových souvislostech.

Klade si ale vůbec někdo z politiků, kteří ve svých marketingově projektovaných mediálních výstupech (v nichž i „kontroverznost“ je jenom marketingovým tahem) tato témata „omílají“, otázku, co to vlastně „Evropa“ je? Je tato otázka řešitelná jako otázka politická a ekonomická? Je skutečně identita „nás“ Evropanů konstituována politickou a ekonomickou silou? Jestliže to tak je, nebude stejně dobře (či ještě lépe) vykonávat a spravovat tuto sílu kdokoliv jiný? Anebo je Evropa určena ve svém smyslu něčím jiným, hlubším, než pouze „skutečnými“ (efektivními) hospodářskými a politickými silami, kterým jediné rozumí dnešní manažeři a politici? V základu moci ontologicky není ontické ovládnutí toho nebo onoho, možnost zjednat to a ono proti působení ostatních sil, ale samotné přeměnění „světa“ na „planetu“, tj. na silový prostor, v němž není jediného místa, na němž by bylo možno uniknout vnucovanému ekonomicko-politickému horizontu.

Myšlenka síly ale sama není silou. Síla ve svém vnitřním jádře, to znamená pojetí světa jako silového prostoru, samo není silou, ale právě pojetím, „pojmem“ světa jakožto souvislosti (jednoty) sil: „Pravdou síly zůstává tedy pouze *myšlenka* síly; a momenty její skutečnosti, její substance a její pohyb, zbaveny vší opory klesají spolu v nerozlišitelnou jednotu, která není silou do sebe zatlačenou (neboť ta je sama pouze takový moment projevu), nýbrž tato jednota je *její pojem jakožto pojem*.“ (Hegel 1960: 129–130) Síla by byla ničím bez možnosti vztáhnout se ke „světu“ v celku, jakožto ke světu.

A přece se „normální rozum“ (používám zde i v dalším tento termín s odkazem na platónský motiv doxa: jestliže filosofický postoj je motivován údivem a jeho celkovou korelativní strukturu je možno zachytit jako vědění-o-nevědění, pak plná strukturální souvislost doxa jakožto doxa má podobu nevědění-o-nevědění) zastavuje jen u tohoto bezprostředního vztahu. Vědět o tom ale samo není účinné, takže by na tom žádný marketingový specialista nezaložil volební strategii.

Proměna politického boje na marketingovou záležitost, v níž je již úplně lhostejná věc sama, ale důležité je jenom to, aby politik oslovil co nejvíce lidí, tak jako při jakékoliv masové produkci čehokoliv není vůbec důležitý obsah, ale množství směněného, účinnost, ne smysl. Stejně tak cílem teroristických organizací není zavraždit konkrétní osoby – intence teroristického útoku se dovrší teprve jeho reprezentací, „účinkováním“ v mediálním prostoru, ve kterém je zobrazen jako síla, pohyb sebeprosazení, aktualizování. Směna je v technicky reprodukováném a reprezentovaném prostoru posledním smyslem, „rozumem“ světa.

Po skončení „války za mír“, kterou spolu vedly oba mocenské bloky, zformované po dvou imperialistických válkách o rozdělení planety, dochází ke zřetelné proměně horizontu smyslu a způsobu časování pozdně moderního člověka. Ono bilaterální napětí způsobovalo,

že i ekonomové a politici byli nuceni myslet v delších perspektivách, takže z přirozeně-praktických důvodů byla věda a teorie podporována, i když zároveň reglementována podle politických potřeb „ideologického boje“, v němž proti sobě stály dva ideologické rámce. Ovšem „svět“, horizont, ze kterého byl pochopen, byl oběma stranám společný a srozumitelný právě z onoho boje, v němž „svět“ vystupoval právě jako to, „o co“ se bojuje. Oba tábory se tedy nelišily v rozumnění „světu“ jako prostoru ovládnutí – lišily se pouze „ideologicky“, to znamená odlišně (protichůdně) produkovanými nástroji politického boje.

Ideologie jako ideologie vystupuje na světlo teprve tam, kde je teoreticky zachycen politický boj jako boj ideový. Vědomí je přitom samo pochopeno instrumentálně a „světonázor“ je sám podřízen mocensko-technické produkci kulturních a mediálních aparátů – „svět“ se tak sám rozpadá na mnoho verzí světa. Ale to samo právě předpokládá již netematizované porozumění „světu“ jako něčemu, co je možno získat a ovládnout a „vědění“ je potom srozumitelné z této souvislosti produkce moci.

S koncem onoho planetárního dualismu není toto rozumnění „světu“ zrušeno či tematizováno. „Život“ je uvnitř průmyslově-technicky produkovaného horizontu (neboť „podélně“ či „horizontově“ je spolu s touto ontickou souvislostí produkce produkován zároveň „svět“ a korelativně „člověk“) časován v souvislosti produkce-konzumpce. „Volný čas“ je sám jako zábavně-průmyslová záležitost produkován, je tedy sám, jakožto spotřeba, produkcí – jinak řečeno, smysl volného času je opět vzat z horizontu „produkování“. Lidství je v této podobě životního prostoru produkované „svobody“ v podstatě redukováno na fandovství a „konzumentství“.

„Normální“ člověk je takto už jenom slupkou, jenom povrchem, proto sám se sebou, o samotě nedokáže vydržet ani minutu. Sám se sebou by se unudil k smrti. Tuto novověkou problematiku zachycuje Blaise Pascal ve svém motivu „rozptýlení“: „Kdo nevidí prázdnotu světa, musí být sám notně prázdný. Kdo také by ji neviděl – nebereme-li v úvahu mladé lidi, zcela pohlcené ruchem, rozptýlením a myšlenkami na budoucnost? Připravte je však o rozptýlení, a uvidíte, jak usychají nudou. Pociťují pak vlastní nicotu, aniž ji chápou; vždyť pro člověka je opravdovým neštěstím ten nesnesitelný smutek, který ho posedne, jakmile je nucen uvažovat o sobě a ničím se nerozptylovat.“ (Pascal 2000: 111)

„Normální“ musí od sebe neustále utíkat, a v tom mu nekonečná marketingově-manažersky posvěcená produkce spěchá na pomoc – tunami zboží a zábavy ruší tuto „planetu“ nezodpovědně a bez postihu. „O co“ nyní jde, je život si „užít“, což znamená „prokonzumovat“ – „být svůj“, „být individualitou“, „být svobodou“, všechny tyto významové charaktery jsou průmyslově produkovány a spolu s nimi individuum-konzument, smysl toho, co to znamená „být člověkem“. Toho, že individuum může jako individuum být teprve produktem a nikoliv východiskem, jak to pojmají ve svém nominalismu ekonomičtí empirici, si všimá Karel Marx především ve svém slavném *Besinnung* v úvodu ke „*Grundrissum*“: „In Gesellschaft produzierende Individuen – daher gesellschaftlich bestimmte Produktion der Individuen ist natürlich der Ausgangspunkt.“ A dále: „Der Mensch ist im wörtlichsten Sinn ein zoon politikon, nicht nur ein geselliges Tier, sondern ein Tier, das nur in der Gesellschaft sich vereinzeln kann.“ (Marx, Engels 2005: 3, 4)

Horizont jednotlivce je zúžen na tento krátkodobý smysl „užít si života“ – o to jde tam, kde staré metafyzické přísliby jsou „vepsí“ a zbyl jenom nihilismus. Život jednotlivce

i život společnosti se odehrávají v tomto horizontu užitku, což má mimo jiné tu vnější podobu, že se celá ekonomická a politická sféra proměnila v mafiánský podnik bez jakýchkoliv brzd. Důležité ale je, že tento horizont smyslu není jenom věcí politiků a „kšeftmanů“, ale je zároveň neviditelně vnučován i „normálnímu“ člověku, totiž „člověku“ jako konstituovanému-produkovanému uvnitř jeskyně vyššího řádu (možnost tohoto spojení významového a produktivního zde ponecháváme nevyloženu; je ale nutné říci, že by ji bylo možno vykázat teprve ze souvislosti konstituce intersubjektivní, a tedy ono „produktivní“ je již podřazeno významové konstitutivní souvislosti). Toto sice každý „ví“ v netematickém rozumění „světu“, nakolik „v“ tomto rozumění žije, ale nevynáší si tuto souvislost samu na světlo – myšlení samo je dnes příliš drahým luxusem.

Na dnešní kritické situaci školství je možné nalézt to pozitivum, že se v bezprostřední životní souvislosti tematizuje problém vzdělání právě jako problém; je možné se konečně opět podívat na vzdělání v jeho vlastním smyslu, ne jako na zaběhanou samozřejmost, která je vposled jenom prostředkem k dosažení vyšších stupínků uvnitř byrokraticky spravovaného systému oprávnění. To, že žádný úředník a žádná komise neuvažuje a nemůže uvažovat o smyslu vzdělání jinak než uvnitř horizontu konkurenceschopnosti, to nikoho nepřekvapuje. Rozumí se to samo sebou, stejně tak jako manažer „myslí“ v horizontu ziskovosti a ekonomické nutnosti, která je mu totožná s „realitou“.

S tím souvisí snaha „lobbistů“ a soukromého sektoru vůbec proměnit školu na svou pobočku, čemuž se univerzita, která nedisponuje politickou ani ekonomickou silou, nemůže dost dobře bránit. Proměna vysokého školství na přípravku pracovních sil pro kapitál je již realitou v celé Evropě a u nás se v tom jde jako vždy příkladem. Střední školství se už dávno v tomto smyslu „transformovalo“. Všechny aparáty prošly nebo rychle procházejí „očistou“ v ryzí nástroj kapitálu (či jak Jan Patočka a Karel Kosík říkají: superkapitálu).

Finanční nástroje státu se starají o „utahování opasek“, politicko-ideologické struktury o zajištění, legitimizaci a zároveň zamaskování zájmů kapitálu (totiž jejich neustálým omíláním v horizontu „normálního“, takže každý se učí dívat se na všechno dění ekonomicky – to je přece poslední „tajemství“ všeho), školský systém se už téměř beze zbytku proměnil na cvičiště techniků pro údržbu průmyslově-kapitálového stroje. To ale znamená: „fachidiotů“ bez schopnosti podívat se na věci v celku a v širokých kontextech. Vzdělání už dnes nemá člověka vzdělat, otevřít mu možnost samostatně myslet, mít od tzv. „reality“ distanci. Má do něho prostě implementovat dovednosti a techniky, znalost technického provádění ať už prvovýrobního, právního, ekonomického nebo jiného – expresivní angličtina, která není ničím jiným než expresí „normálnosti“ ve své bezprostřednosti, říká „skills“. Kapitál se tak už úplně zbavil nutnosti a výdajů na školení vlastních zaměstnanců a převedl i tenhle úkol na stát, čímž se ze školy stala prostě filiálka továrny v nejširším smyslu.

Vzdělání je pochopeno podle kybernetického vzoru jako „proces“ se zpětnou vazbou, tedy opět jako „produkce“ vzdělaného. Že ke vzdělání jako vzdělání patří také jeho smysl, který se „horizontově“ přenáší v samotném pohybu vzdělávání, o tom nikdo neuvažuje. Jako „proces“ je vzdělání už předem vyprázdněno a vypreparováno, protože bez zájmu, bez hladu po vzdělání, ztrácí svůj vnitřní smysl. Něco takového by bylo ostatně v „procesu“ vzdělávání čili ve vzdělání jako procesu, tedy anonymního pohybu ve třetí osobě, jenom na překážku. Ale vzdělání není vposled vázáno na informace, i když jimi prochází (husserlovsky řečeno: hindurchgeht), tak jako smysl věty skrze jednotlivá slova.

Proto Einstein říkal, že vzdělání je to, co zbude, když člověk všechno ze školy zapomene. Ale kdyby Einstein nebyl skutečně vzdělaný, kdyby nebyl schopný mít distanci od „reality“, „normality“, to jest od učebnic fyziky dané doby, nikdy by tuto učebnicovou „normalitu“ nebyl schopný překročit. Problémem je, že v tomto procesu od-vzdělání tu nebude už nikdo mít distanci, aby tuto proměnu vzdělání na „proces“ a „byznys“ dokázal kritizovat. Je to přece „normální“. A protože „normální“ nemá vůbec ponětí o horizontech a o tom, že tyto horizonty „normality“, ve kterých žije, jsou produkovány (nebo hlouběji viděno: konstituovány v tradičně-společenské souvislosti smyslu), protože on sám ve svém plánovitě od-vzdělání není vůbec schopen dotázat jejich nesamozřejmost, nemá také ani ponětí o něčem takovém, jako je smysl, idea vzdělání.

Tak se celé vzdělání zredukovalo na testovatelnou schopnost osvojených skills, ze vzdělání humanitního, které se napasovalo na toto „skillové“ kopyto, zbyla na středoškolské úrovni už jenom slupka vnějších znalostí, v maturitních testech není vůbec potřeba vidět celek, celkové souvislosti, nahlédnout smysl něčeho. To samo je už vepsáno do testovací formy. Ta zkrátka redukuje vzdělání na znalosti a znalosti na sumu informací. Většina studentů se dnes učí z internetu, protože tam najdou jakoukoliv informaci, aniž by bylo třeba něco skutečně studovat a nahlédnout do celkové souvislosti něčeho.

Informace je přístupná ihned, na „kliknutí“, mimo souvislost výkonu a vlastního úsilí, které ke vzdělání podstatně patří, není tedy vyzískána skrze úsilí o poznání (latinské „studium“, jak známo, původně znamená horlivost, dychtivost), ale v úřednickém horizontu „registrování“. Tak je též v onom procesovém pojetí posledním moudrem teoretiků pedagogiky a didaktiky vypracovávání nejrůznějších didaktických materiálů a prezentací, v nichž je pro studenty látka předem „předžvýkána“ a zpracována, aby ji též měli ihned a bez zbytečného zdržování. Ale že právě kultivace schopnosti nalézt to podstatné (např. ve čteném textu), hegelovsky řečeno, schopnost dobrat se k „obecně“, k pojmu, je v pohybu vzdělání tím nejdůležitějším, to těmto technikům uniká.

Skutečné vzdělání jako péče o duši nemůže mít tento okamžitý objednatelný charakter procesu dějícího se mimo mne – smyslem vzdělání, pokud nemá degenerovat na pouhé získání lejstra, které samo se dá už dnes nakonec koupit, je právě toto žité sebe-prohlubování, které je korelativně proměnou „světa“: péče o duši je zároveň péčí o „svět“ jako půdu smyslu. To všechno je dnes zapomenuto, smysl je již předem „jasný“ a o něm manažer ani politik nedebatuje. V tomto zapomenutí smyslu, pokud jde o vzdělání, máme vůbec obraz toho, co se s moderním lidstvím děje.

Zároveň se tímto testovacím způsobem vzdělávání úplně vyprazdňuje – ztrácí se z něho osobní dimenze, a to především znamená dimenze smyslu: učitel zná svého žáka, ví, co ho zajímá, co ho naopak nezajímá. Od té doby, kdy se vyvíjení maturitních testů dalo do rukou soukromých firem, stala se maturita samoučelem, který „testuje“ znalosti, tedy nezajímá ho, co skutečně Pepík Novák zná a co ho zajímá, jeho živá motivace něco vědět, ale jenom otestování znalostí a dovedností. Dochází tak k proměně zkoušky dospělosti na znalostní soutěž podle kopyta televizních soutěží – televizní „debilizace“ ducha už nás natolik duševně oslepila, že to ani nevidíme.

O tom, že smysl vzdělání spočívá v přetvoření celého člověka, v přivedení ho k sobě samému tím, že dokáže „myslet vlastní hlavou“, že se dokáže na věci dívat v souvislostech

a do hloubky (Němci mluví v hegelovské tradici o „vernetzendes Denken“ – Klafki 1992: 312) a nepřejímá jenom povrch, který je uvnitř mediální výchovou produkované jeskyně, o tom dávno nikdo nepřemýšlí. Že ona politika „konkurenceschopnosti“ a „růstu HDP“ jenom vtahuje člověka do úkolu zvyšovat zisky kapitálu a neviditelně mu rozkazuje, jak má rozumět sobě a světu, totiž jako tomu místu, kde jde o to co nejvíce vyprodukovat a co nejvíce zkonsumovat, o tom nesmí „normální“ člověk nic vědět – to má být právě „normální“, samozřejmé. Stejně jako o tom, že „problémy a témata“, která novináři omílají, mají za úkol vtáhnout myšlení právě do „světa“ srozumitelného ze specifických zájmů.

To je ale právě smysl vzdělání – být schopný ptát se po tom, díky čemu vidíme danou věc jako nějakou, v nějakém významovém nasvícení, které samo není samozřejmé, i když většina se nikdy nedopracuje k tomu, aby tuto nesamozřejmost byla schopná zahlédnout, a většinou jenom konzumuje naservírovanou mediální normalitu jako rohlíky. Tento smysl vzdělání, který sám se odehrává na půdě smyslu vynesené na světlo, o níž musí být pečováno, a který Platón zobrazuje pohybem východu z jeskyně samozřejmosti, „normality“, je již dávno zasut a zapomenut, ale s tím je zároveň zapomenut samotný smysl člověka jako takového, na němž právě evropské lidství stojí. Univerzita jako půda otevřeného, svobodného myšlení je sice sama o sobě v této situaci úplně bezmocná, protože není ani politickou ani ekonomickou silou, ale její idea samotná naštěstí není zničitelná právě proto, že nemá podobu síly.

„Horizont“, ve kterém žijeme, se vskutku vyznačuje tím, že myslíme jenom „krátkodobě“. Politici, stejně jako tzv. „normální“ člověk, jako by byli mimo čas, mimo vlastní vykonávání života. Všechny aktivity a jejich forma jsou součástí přednastaveného cyklu produkce-konzumpce, žijeme zanoření do veliké pasivity, a její forma rozhoduje za nás. „Normální“ člověk usiluje sice o to, získat jakoukoliv pozici uvnitř tohoto procesního koloběhu, ale i to se děje právě v předem rozhodnuté formě, uvnitř předem zbudovaného systému, v němž jsou jednotlivci libovolně vyměnitelní (exempla předem dané podstaty).

Ale tato jeskyně vyššího řádu, která je viditelná až teprve tam, kde pojem předmětu je uvolněn z úzkého vztahu k časoprostorové skutečnosti, a kde je zároveň možné vidět souvislosti, které nejsou „reálné“ ve smyslu časoprostorově lokalizovatelné věčnosti, tj. především v Husserlově fenomenologii, nás staví před úkol, který ještě ani pořádně nevidíme. Jeho řešení je skoro nemyslitelné – systémová souvislost, kterou jsme vytvořili v souvislosti zlidšťování světa, nyní brání v tomto zlidšťování pokračovat, právě proto, že předepisuje předem rozhodnuté možnosti, že je tedy systémem ne-myšlení (a nikoliv „objektivním duchem“, jak si to představoval ještě Hegel).

Odtud veškerá „pasivita“, která se samozřejmě může projevat jako vypjatá aktivita, usilování o „koryta“, o zvyšování zisků atd., to všechno ale jedině uvnitř „systému“. Uvnitř tohoto systému se starý koloniální způsob vykořisťování mezi státy stal díky nástrojům finančního kapitálu něčím všeobecným a oficiálním.

Problém korupce, kterým baví „normálního“ člověka novináři, jenom odvádí od toho všeho pozornost. Zkorumpovanost se netýká jenom politiků, ale je právě samotným horizontem „normálního“ člověka – politik je jenom aktualizací možností „normálního“, je alter ego „normálního“, „mnou“, kdybych byl na jeho místě. Že to v souvislosti koloniálního drancování a vykořisťování není v politické a ekonomické rovině ničím novým, to krásně

vyjadřuje Engels v jednom dopise: „Ptáte se mě, co si angličtí dělníci myslí o koloniální politice? Nu, přesně totéž, co si myslí o politice vůbec: totéž, co si o tom myslí buržoové. Vždyť tady není žádná dělnická strana, jsou tu jen konzervativci a liberální radikálové, a dělníci se čile přizívají na anglickém monopolu na světovém trhu a v koloniích.“ (Marx, Engels 1971: 399)

Problémem není zkorumpovanost politiků, jak se snaží vnutit obchodníci s „informacemi“, ale zkorumpovanost života samotného, který nežijeme, ale jenom pasivně přežíváme, totiž uvnitř systému předem rozhodnutých možností. V tom, stejně tak jako v platónské jeskyni, je už předem rozhodnuto, o co mám usilovat – jde jenom o to, jestli se mi to povede (budu „úspěšný“, tedy dostanu se do panteonu mezi „politiky“, „úspěšné manažery“, „podnikatele“ atd. atd.), nebo jestli naopak budu „neúspěšný“ („normální“, „prostý občan“). Právě tyto možnosti, jejich „předemrozhodnutost“ je jádrem korupce, totiž „předemzlození“ člověka jako ducha, ne ve smyslu nějaké metafyzické příšery, ale jako bytosti, která „má vztah k sobě samé“, která tedy nikdy nemá předem rozhodnuté možnosti, nemá předem rozhodnuto, kým je, totiž nemá předem rozhodnuto jinak, než skrze svůj vlastní duchovní výkon, skrze vlastní výslovné převzetí sebe sama.

U Augustina Aurelia je corruptio pochopeno jako „porušení“, totiž porušení originálního vztahu věci k jejímu bytnému základu: „Neboť kdo může pochybovat o tom, že celek toho, co je nazváno zlem, není ničím jiným než korupcí? Různá zla mohou být ovšem nazývána různými jmény, ale to, co je zlem všech věcí, v němž je jakékoliv zlo viditelné, je právě korupcí (corruptio). Tak je korupce vzdělané mysli nevědomostí; korupce rozumné mysli je nerozumností; korupce spravedlivé mysli je nespravedlností; korupce statečné mysli je zbabělostí...“ (vlastní překlad). Můžeme potom fenomenologicky s ohledem na dosud řečené mluvit o zlomení „původního“ transcendentálního vztahu ke světu v celku.

V tomto smyslu celá souvislost systémové produkce není ničím jiným než právě produkcí člověka v tom, čím je, zahrnutí ho do dobytčáku podstaty: prototypem tohoto systému předznačených možností ve 20. století je koncentrační tábor – v něm je v nejextrémnější podobě vyneseno na světlo pojetí člověka jako „lidského kapitálu“. Pohled je v přítomnosti zaměřen jenom na „krizi“, na to, jak se celý ten stroj pasivity postupně hroutí. Ekonomové jako kněží novověké „reality“ jsou přítom teology tohoto boha-stroje.

Ona náboženská báchorka o zvyšování produktivity, ať už ji vypráví socialista nebo neoliberál, je jenom převlečením křesťanských strašidel do jiných kostýmů, když těch starých už se nebála ani batolata. Nejsme dnes, po nějakých pěti stech letech reformačního a raně novověkého „budovatelského“ optimismu, zapleteni do pavučin „vlastního rozumu“, který nám předepisuje, co je to „realita“? Není „svět“, který tu vyrostl na ruinách „vybydleného“ stvořeného kosmu, svět provázaný politickou, právní, byrokratickou a vposled ekonomickou „nutností“, daleko děsivějším výtvozem, než jakékoliv středověké „strašidlo“? A jak je možné, že „autonomní rozum“ sám ze sebe vytváří něco, čemu sám přestává rozumět, v čem se neorientuje, co ho usměrňuje a vládne nad ním děsivějším způsobem než všichni bohové a veškerá magie dohromady?

Filosofie, myšlení vlastní hlavou, je jediná viditelná možnost, jak tyto otázky zodpovědět, ale zda je skutečně ještě živá i uvnitř naší moderní jeskyně, zda skutečně vstane jako fénix z popela, jak tomu věří Edmund Husserl (neboť ztráta této víry je rezignací na

smysl toho, čemu říkáme „Evropa“), je těžko zahlédnutelné. „Naše“ jeskyně, ve které je člověk buď „úspěšný“, nebo se alespoň dívá na reklamní nebe „úspěšných“, ale nic jiného se nepovoluje, lidství je nataženo na Prokrustovo lože těchto dvou pólů, jako by už předem znemožňovala myslet.

Mediálně produkováné „nebe“ je přitom samo, jak o tom píše, ovšem v skrytu a úplném stínu „celebrit“ ideově-zábavního průmyslu 90. let, Karel Kosík, podobou produkce na sebe dozírajícího konzumenta: „Stará formule – Big Brother tě všude sleduje – prochází modernizací a po transformaci zní takto: Ať děláš cokoli a nacházíš se kdekoli, vždy sleduješ Velkého bratra jako svůj vzor, vzhlížíš k němu jako k záchraně a ochraně, řídíš se dobrovolně jeho pokyny, napodobuješ životní styl, který ti doporučuje. Modernizovaný Velký bratr dneška je každému srozumitelný, ze všech úhlů viditelný planetární poutač (billboard), spoutávající uvažování, cítění, chování lidí všech kontinentů, barev, vyznání. Nikdo shora na tebe již nemusí dohlížet, protože ty sám sebe hlídáš, abys nezmeškal, aby ses neopozdil, abys nepřišel o pořadí, abys nevybočil z řady. Žárlivě sleduješ druhé, kteří by tě mohli předběhnout, slídivým pohledem zaznamenáváš potenciální konkurenty a alternáty. Jsí sám sobě neplaceným hlídačem a strážcem.“ (Kosík 2004: 61)

Už Marx, jako ten myslitel, který pokládá otázky stále aktivní i pro nás, velice brzy opustil politicky směřovaný humanismus a snažil se rozebrat horizont, ve kterém žijeme, najít jeho základní struktury. A tím jediným, co filosofie může, je teoretická práce, která vnesením na světlo neviditelných struktur, které vládou nad vládnoucími i ovládanými, proměnit „svět“ samotný. Filosofie nepracuje s fakty, ani není její práce faktem, ale zabývá se tím, co fakta umožňuje jako fakta, co je „produkuje“. Přitom je schopna dotázat i smysl tohoto vztahu, tzn. „produkcí“ samotnou. Takže sice nefunguje v žádném prostoru (praktickém, politickém), ale dotazuje hranice, resp. možnost nějakého prostoru vůbec. Přitom ale „prostor“ tu není nějakou krabicí, ale jeho charakter („smysl bytí“) je vyložitelný jedině z dotazování samotného, nemůže být dán už předem.

Filosofie nebojuje s fakty ani fakty, stejně jako Marx ve své vlastní teoretické praxi nebojuje v prvním plánu proti buržoám, tím by ze sebe udělal jenom dalšího žurnalistu, producenta normality, ale dotazuje samotnou možnost světa, ve kterém se něco jako politický boj odehrává. Dotazuje podstatné struktury, uvnitř kterých se společenské univerzum jako takové konstituuje (v jednom z dosud nepublikovaných strojepisů píše v tomto smyslu o Marxovi Jaroslava Pešková: „Jako muž dovedl milovat a nenávidět, vítězit a trpět porážky, avšak jako teoretik se zabýval ontologickými aspekty lidské pospolitosti, ontologickými předpoklady lidských situací a nikoliv především nahodilostí jejich empirických transformací.“). To Marxe zajímá v jeho pozdějších textech, nechce psát další filipiku proti prohnulosti reálné politiky, protože se nechce pohybovat uvnitř reálného prostoru, ale chce dotázat podmínky jeho produkce.

Proti tomu úředník v nejširším smyslu je technikem ne-rozumnosti, která je vyšší formou nevědění, která nejen, že neví, že neví, ale která od vědění aktivně odhlíží jako od něčeho nepodstatného: Není už vůbec důležité „co“ a „proč“, důležité je jenom to, jestli je to provedeno technicky správně. Stejně tak jako pro obchodníka a manažera není důležité, co a proč se směňuje, jestli obchoduje chlebem nebo lidmi, důležité pro něho je jenom za kolik. Filosofie stojí mimo tuto produktivní souvislost, a proto je též vykázána z „vědy“ a myšlení. To „o co jde“, jak ví každý „normální“, je efektivita, účinnost, a ne nějaké ideje. Z filosofie se

nic „vyždímat“ nedá, je tedy k ničemu. Že i to: „být efektivní“, „být k něčemu“ je samo o sobě jistá „idea“ a má své dějinné předpoklady, nad tím se již „normální“ člověk uvízlý v jeskynní samozřejmosti vyššího řádu, opět uvnitř „průmyslově-aparátové“ souvislosti produkované jako „normalita“, nezamýšlí.

Smysl „vědění“ je v novověkém rozumění světu vyložen ze souvislosti ovládnání – duch-subjekt, rozum je tou instancí, která rozhoduje o jsoucnosti jsoucího. „Svět“ přestává být v projektech raně novověkých myslitelů srozumitelný z horizontu „creatio“, resp. z metafyzického vztahu creator-creatum, a je vyložen v souvislosti před-stavování. Manažer je v pozdním novověku tím, kdo dokáže nastavit, „naštelovat“ věci a lidi takovým způsobem, aby podávali největší výkon. Že v tomto horizontu se pohybují jak manažeři, ekonomové spolu s politiky, tak „normální“, jejichž politický život se vyčerpává nadáváním u televize, to je těžké odhalit tomu, komu se „normalita“ rovná „realitě“. Tedy tomu, kdo není schopen vykonat onen pohyb z jeskyně k předpokladům možnosti toho, co v „jeskyni“ a její „normalitně-mytické“ zkušenostní souvislosti potkává. Korelátem této stínové „reality“ je potom v ekonomickém horizontu „ekonomická nutnost“.

Nejde nám tu ovšem o žádné moralizování – je-li naším tématem ontologický základ korupce, snažíme se podívat „za“ mediální mýtus (jakožto produkt konstituce „normálního“) o korupci. Silovým (politickým) základem tohoto mýtu (uvnitř této konstituce „normálního“) ovšem je mocenská objednávka, takže to, co je pro „normální“ viditelné, není žádná „skutečnost“, ale spíše plánované zdání, „scéna“, jeviště, skrze které se jedna strana snaží diskreditovat tu druhou. Důležité není tolik CO se na scéně děje, ale JAK to bude fungovat. Konzument se ovšem vždy drží spíše obrazů, než věcí samotných, spíše mýtu než toho, co se skrze něho prosazuje.

Tak všichni žijí „politickými skandály“, a nikdo „nevidí“, že se dívá jenom na jeviště, že z jeho politického života se už dávno stalo jenom pokračování bulvárního konzumu. Novinář má své zboží a k tomu reputaci psa morálky, partaje si vyřizují účty a „normální“ si zanádaávají u televize. Celý stroj na produkci „normality“ funguje tak, jak má. Politik, jako technik moci, nedělá vlastně nic jiného, než že se pořád udržuje v silovém poli, ve kterém se jakékoliv „co“, jakákoliv myšlenka promění ihned na obraz, na masku, za kterou se schová zájem, vposled vůle k moci. „Normální“ „vidí“ vždycky jen to první, protože to má podobu obrazu, viditelného.

Když ale říkáme, že nejde o tuto viditelnou korupci, ale o zkorumpovanost nás samotných, lidství samotného, totiž samotného systému cílů, ke kterým v životě směřujeme, podle kterého strukturujeme veškeré svoje snažení a usilování, otázka je: jak takový systém cílů vzniká? Protože to, co mne nějak „nasměrovává“ v celkové zasazenosti do světa, je zájem, musí tento zájem nějakým způsobem vyrůstat ze samotné půdy toho, „v“ čem žiji. Aby zároveň tento zájem mohl skutečně „fungovat“, nesmí zároveň sám o sobě, jako zájem, být tematizován. To neznamená, že by člověk o svém vlastním zájmu nevěděl, spíše naopak, o svém zájmu ví „až příliš“, totiž v tom smyslu, že způsob, jak se mu strukturuje „skutečnost“, něco-jako-reálné, je určen právě skrze tento horizont zájmu, který všemu dává nasměrování a který určuje téma, to, co bude „viděno“.

Půda, ze které určitý způsob významové strukturace „skutečnosti“ vyrůstá, není vposled ničím jiným než tím, čemu Platón říká při použití mytických prostředků „jeskyně“.

Tato „jeskyně“ sama jako jeskyně není „v“ „normálním“ životě nikdy reflektována – spíše tento život nese, tak jako v jakémkoliv praktickém jednání nebo v jakémkoliv rozhovoru nemusíme reflektovat na spoustu věcí-samozřejmostí, protože se prostě „rozumí samy sebou“.

„V“ „životě“ se zkrátka rozumí samo sebou, že jde o to, mít plazmovou televizi, auto lepší než soused atd. atd., a že s ohledem na to je potřeba to a to a to. V tomto horizontu „normální“ žije, a podle toho se mu strukturuje, resp. do něho se vepisuje jeho individuální vektor zájmů, který zase určuje tematizovatelnost, „viditelnost“, jednoduše řečeno způsob, jak se ten a ten kolem sebe dívá a jak sobě a „realitě“ rozumí. Tento horizont není přímo v jednotlivých jednáních, tak jako v jakémkoliv praktickém výkonu není přímo obsaženo to, čeho se jím chce dosáhnout, ale prochází to skrze něho jako jeho jednota. Tato samozřejmostní souvislost je zdrojem původní korupce, totiž „nedotázanost“ této souvislosti samotné.

„Normální“, jak řečeno, sdílí s politiky úplně stejný zájmový horizont, to, „o co v životě jde“. Politik je v tomto smyslu „normální“ vyššího řádu – používá totiž prostředky vyššího řádu, prostředky moci, ale k tomu, aby dosáhl úplně stejných cílů, jako „normální“. Jeho postoj je ovšem postojem modifikovaným: ví o tom, že moc je důležitější, než cokoli, co je skrze ni možné získat. V tomto smyslu můžeme říci, že „normalita“ jako všeobecné nasvícení, ve kterém se konstituuje zájem, je původní půdou korupce, „společným“ světem, ve kterém jde všem o to samé. Existuje potom nějaký způsob, jak se z této půdy dostat, jak od ní samotné získat odstup? A to i potom, co jsme se dozvěděli, že samotná reflexe toho, v čem žijeme, totiž samotného zájmu, nestačí, protože k zájmu samotnému patří vědomí zájmu? A je vůbec ještě nějaká naděje uvnitř normality, která, jak víme, není přirozená, ale záměrně produkovaná?

Jde zde vposled o jednotu „já“, a to ve zvláštním smyslu, totiž ne jako já-věc ve světě, ale jako já vztahující se ke světu, nebo spíše já vztahující se ke svému vztahu ke světu. Většinou jsme (naše „já“) zanořeni do „světa“, do dané aktivity, takže naši přítomnost tvoří pole-výřez, ve kterém se pohybujeme s netematizovaným horizontem toho, co tento výřez ze světa přesahuje. Když si mažu chleba k snídani, omezí se to, co je přítomné, tematické, právě na tuto celkovou významovou souvislost, ve které žiji „poloautomatizovaně“. Z této souvislosti vystoupím jen tehdy, když mě něco „vyruší“ nebo souvislost sama je narušena – např. nemohu najít nůž. Tyto aktivity jsou povětšinou „naučeny“, to znamená, jsou to ve své jednotě útvary smyslu a z nich se skládá většina našeho života.

„Já“ je v nich jakoby „polospící“, pasívní (korelátem této pasivity je právě „samozřejmost“, „normálnost“, časově viděno: mytická „vždycky už ustavenost“). Ale, jak řečeno, to platí pro většinu života – takové pasívní útvary, asociace, podržující se mínění a pokládání něčeho za pravdivé, předsudky a na ně vázaná hodnocení, postoje atd., zkrátka celá tato pasívní souvislost je v „nižších patrech“ funkční, umožňuje uvolnění pro vyšší aktivity. Většina „normálních“ ale žije a zůstává jenom v tomto polospánku – Heidegger to hezky zachycuje v onom motivu „das Man“: jeskynní člověk nemyslí za sebe, ale myslí to, co SE myslí, co SE povídá atd. Tak většina nemyslí, ale nechává za sebe myslet – prostě přejímá to, co SE povídá, za své. To, čemu se dnes říká „veřejnost“, je tato personifikovaná „třetí osoba“, jak Heidegger říkal, „veřejný anonym“, na kterou „normální“ většina odkládá nárok myslet za sebe (to má uvnitř pedagogicko-psychologických teorií svou podobu v onom zmíněném pojetí vzdělání jako „procesu“, pohybu vposled neosobního).

Média jsou agenturou této třetí osoby, „mozek“ „normálních“, stroj na normalitu. Kdo má v rukou média, má v rukou „většinu“. K tomu sice patří, že zároveň každý „ví“, že média fungují takovýmto způsobem, ale protože k vlastnímu myšlení nenajde nikdo síly, zůstává se jenom u tohoto tušení. Ale skrze média (v nejširším smyslu: jakékoliv „povídá se“ je zprostředkováním, mediiováním, které ze mě dělá pasivní „já“, spoléhající na ono SE, které z něho odnímá nárok myslet sám za sebe, tj. právě jakožto „já“, a nikoliv 3. osoba, která ve mně myslí za mě) se nepředává jenom jistý obsah, tj. právě dané mínění, hodnocení, postoje, zdůvodnění toho a toho, významové nasvícení toho a toho, ale zároveň s tím jaksi „napříč“ ještě neviditelně, implicitně také smysl toho všeho – „o co“ na světě a v životě jde.

A konečně, což je teď pro nás nejdůležitější, kromě toho se ještě úplně neviditelně, „podélně“ skrze tyto obsahy zároveň produkuje také... „člověk“ samotný, požadované „já“, které je skrze mířený mediální marketing produkováno v žádoucí podobě člověka s hypertrofovanými potřebami, člověka-konzumenta, kterému je znovu a znovu představováno jednoduché hierarchické univerzum, ve kterém jsou lidé bohatší na různé škále až k „hvězdným“ celebritám a on sám patří do tohoto univerza s přednastaveným hodnotovým žebříčkem.

Z hlediska duchovního, totiž z hlediska lidské aktivity, vlastního myšlení, se ale v této produkci člověka-toužícího, člověka-konzumenta, zakrývá ve skutečnosti pasivita, duchovní lenost, prázdnota, která je nevyčerpatelná, která se naplňuje vždycky jen na chvíli dalším a dalším rozptýlením, „malou radostí“, kterou si udělám nakoupením nového a novějšího, které SE nosí, které je „in“ a skrze které jsem i já „in“. Tak se duchovní lenost, jak jsme již řekli, může projevat hektickou aktivitou – onen typ lidství, který ovšem je spolu s mocenskou expanzí dáváno ve všeobecné kolaboraci za vzor lidství vůbec, je založen na této hektičnosti, na maximálním výkonu za každou cenu.

Pro tuto souvislost měli Řekové ještě smysl: zaneprázdněnost, aschólia (lat. negotium) stojící proti volnému času (schólé), z něhož se teprve určuje smysl člověka. To je spolu se Stiftung smyslu výchovy jako péče o logos u Platóna, ale klasická místa ohledně vztahu schólé-aschólia nalézáme též u jeho žáka, Aristotela: „Ctnosti praktického jednání tedy uskutečňují svou činnost v životě občanském anebo ve válce; činnostmi v těchto oblastech se pak zaneprázdnujeme...“ – „Dále se zdá, že blaženost jest v prázdní; pracujeme zajisté, abychom si opatřili prázdeň, a válčíme, abychom žili v míru.“ – „Jestliže tedy z ctnostných činností co do krásy a velikosti mají přednost ty, které se týkají správy obce a války, a ty jsou s volným časem neslučitelné a směřují k nějakému cíli a nejsou samy pro sebe žádoucí, kdežto činnost rozumu, ježto jest rozjímavá, vyniká nad ně vnitřní hodnotou a mimo sebe nesměruje již k žádnému cíli, protože má svou vlastní dokonalou slast – tato stupňuje činnost –, tedy zjevně v této činnosti jest soběstačnost, prázdeň a neúnavnost, pokud u člověka jest možno, a vše ostatní, co se k blaženosti počítá...“ (Aristotelés 1937: 244–245)

V ekonomickém horizontu moderního lidství dochází k převrácení, smysl lidství se, jak jsme již viděli, určuje právě z oné zaneprázdněnosti – a též smysl vzdělání, „školy“ je vyložen ze souvislosti práce a přípravy na „budoucí povolání“. Tak je v novověkém nihilismu smysl toho „být člověkem“ úplně vyprázdněn, resp. vbudován do koloběžného procesu produkce-reprodukce.

Člověk musí chtít „sám sebe“ ždímat, sám pro sebe se proměnit na nástroj výkonu a sukcesu. Znamená ale fakt, že tento vzor lidství právě díky výkonnosti „převálcovává“ všechna ostatní, tedy že tento typ lidství je skutečně tím, co je žádoucí? Nebo jinak řečeno: není tento typ lidství, s jeho horizontem, s jeho systémem hodnot a cílů, zkrátka s jeho „světem“, lidstvím deficientním, totiž založeným právě na pasívním jádru, na produkované touze, vůli, která se ke všemu (jak vidíme, i k sobě) vztahuje, jako ke spotřebitelnému? Která tedy veškeré své vztahy ke světu redukuje jenom na technickou schopnost přeměnit všechno na „využitelnost“ a stále větší využitelnost?

To „pořád víc a víc“ produkovat (ono socialistické heslo „dohnat a předejít“ jenom ukazuje, že reálněsocialistické politbyro sdílelo úplně stejný planetární horizont s liberálními ekonomy a politiky) se stává posledním „rozumem“. A nejen to, takové lidství vytváří systém vztahů, v nichž se toto „neustále více a více“ stává „normalitou“, takže tento systém nakonec ovládá člověka – jakékoliv stagnování, zastavení se u pouhé reprodukce, by znamenalo debakl v mezinárodní soutěži, ale především zadrhnutí celého ekonomického systému. Nás tady ale zajímá jenom ten aspekt, že totiž je tu vybudován systém, kterému se člověk musí podřídit, v němž člověk musí produkovat a konzumovat volens nolens, a v tomto smyslu je to systém ne-lidský, i když vytvořený člověkem. O možnosti dotázat tyto horizonty smyslu nemá dnes nikdo z politiků a ekonomů ani ponětí, jde přece „o realitu“, a o té mají tito odborníci přece předem a nejlépe jasno. Jenže „realita“ sama je již horizontem, o kterém jenom „normální“ neví a toto nevědění je ten nejděsivější způsob nevzdělanosti.

Lidstvo dnes není schopné spravovat samo sebe skutečně lidsky, všechno je podřízeno jenom generování zisků, to je poslední „rozum“ manažerů a ekonomů. Tak v jádru fenoménu korupce není faktická podplatitelnost, tento morální aspekt, na který sice novináři dbají nejvíce, je až něčím odvozeným, ale právě tato deficientnost vztahu člověka k sobě samému – v podobě našeho dějinného lidství podřízenost ekonomickému teleti, neschopnost přesáhnout horizont růstu, řešit problémy vskutku lidsky, totiž jako vposled problémy smyslu, vztahu ke světu v celku. Řeklo by se, že alespoň státní sektor a úřednický způsob správy, nevázaný na bezprostřední tržní mechanismy, by měl být schopen právě tuto úlohu zastat. Ve skutečnosti, jak to viděl už sociolog Max Weber, je úředník vlastním produktem tohoto systémového světa, technikem, který spravuje objekty vyššího řádu v souvislosti udržování systému vztahů moderní společnosti – a tudíž problémy, které úředník řeší, jsou jenom problémy technickými.

Otázka po přesáhnutí tohoto nutnostního systému, po přesahu vůbec, kterážto schopnost překročit okamžitou přítomnost a okamžité podmínky své existence, teprve dělá člověka člověkem, je uzamčena. Právě proto samotné položení téhle otázky je dnes nežádoucí – vzdělání v původním smyslu ovšem není ničím jiným než kultivací této schopnosti. Proti tomu jsme dnes svědky jeho destrukce a nahrazení produkcí techniků v nejširším smyslu. Všichni tuší, že takový znetvořený vztah k sobě a ke světu „nemá budoucnost“, že při všem „růstu“ jde o ustrnutí v přítomném, které musí dříve nebo později vést ke katastrofě. Ale protože celoplanetárně je lidstvo vtaženo do koloběhu reprodukce s jeho omezeným smyslem pro zisk a „užitečnost“, míříme skrze celou tu absurditu zvyšování zisků, prosperity, zábavy a „demokracie“ směle k sebezničení, které by bylo především zničením otevřenosti pro nové jako podstaty vzdělání v původním nezapomenutém smyslu.

SEZNAM LITERATURY

ARISTOTELES. *Nikomachova Etika*. Praha: Jan Laichter, 1937.

ARISTOTELES. *Politika*. Praha: Jan Laichter, 1937.

AUGUSTINUS AURELIUS. *St. Augustin the Writings Against the Manicheans and Against the Donatists*. New York: Kessinger Publishing, 2004. ISBN 978-0-7661-8394-0.

HEGEL, Georg Wilhelm Friedrich. *Fenomenologie ducha*. Praha: NČSAV, 1960.

KLAFKI, Wolfgang. Perspektivy vzdělání – základní rysy internacionální výchovy. *Pedagogika*, 1992, r. 42, č. 3. ISSN 0031-3815.

KOSÍK, Karel. *Poslední eseje*. Praha: Filosofía, 2005. ISBN 80-7007-206-7.

MARX, Karel, ENGELS, Bedřich. *Spisy 35*. Praha: Svoboda, 1971.

MARX, Karl, ENGELS, Friedrich. *Werke*. Band 42. Berlin: Karl Dietz, 2005. ISBN 3-320-00246-5.

PASCAL, Blaise. *Myšlenky (Výbor)*. Praha: Mladá fronta, 2000. ISBN 80-204-0850-9.

(Mgr. David Rybák, Ph.D., odborný asistent Katedry občanské výchovy a filosofie UK PedF.)